

UOT 821.512.145

Ə.A. Qəhrəmanova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
fidan-303@mail.ru

MUSA CƏLİL YARADICILIĞI

Açar sözlər: *vətənpərvərlik, aşiq, düşmən, azadlıq, qələbə*

Musa Cəlil XX əsr tatar ədəbiyyatının ən görkəmli şairidir. Onun lirikası tatar poeziyasının zirvəsi hesab olunur. M.Cəlil böyük amal şairidir. O, azadlıq uğrunda mübarizə aparmaqdan qorxmur. Onun “Moabit dəftəri” şeirlər silsiləsi yaradıcılığının zirvəsi və qəhrəmanlıq təcəssümüdür. Onun şeirlərində vətənə məhəbbət, düşməne nifrət, qələbəyə inam əsas yer tutur. Demək olar ki, bütün yaradıcılığı onun həyat bioqrafiyasıdır.

Onun yaradıcılığında müharibə mövzusu əsas yer tutur. Şair şeirlərində müharibənin insanlara ölüm, zülm gətirdiyini qələmə alır. Düşməne nifrət, qələbəyə inam, həyata sevgi şairin əsas mövzularıdır.

A.A. Кахраманова

ТВОРЧЕСТВО МУСЫ ДЖАЛИЛЬ

Ключевые слова: *патриотизм, ашуг, враг, свобода, победа*

Муса Джалил великий поэт татарской литературы 20 века. Его лирика считается вершиной татарской поэзии. Он не боится бороться за свободу. Его стихи «Мобитские тетради» являются самым высочайшим пиком в литературном творчестве. В его стихах занимает главное место любовь к Родине, ненависти к врагу, вера в победу. Можно сказать, что всё творчество его личная биография. В его деятельности война имеет особое место. Поэт пишет о смерти людей во время войны, о мучениях. Ненависть к врагу. Вера в победу, любовь к жизни основная тема поэта.

A.A. Gahramanova

CREATIVITY OF MUSA JALIL

Keywords: *patriotism, lover, enemy, freedom, victory*

Musa Jalil is the most prominent poet of the 20th century Tatar literature. His lyrics is considered the summit of Tatar poetry. M.Jalil is a great poet. He is not afraid to fight for freedom. His series of poems “Moabit copybook” are the peak of his creativity and the heroic embodiment. Love to motherland, hate the enemy and confidence in victory are kept the main place in his poems. Almost all his creativities are

his life biography. The war theme is keeping the main place in his creativity. The poet writes in his poems that the war has brought the people death and oppression. Poet's main subjects are the hate to enemy, confidence to victory, love the life.

Musa Cəlil XX əsr tatar ədəbiyyatında lirik şeirlər, epik poemalar, librettolar, felyetonlar, publisistik əsərlər və s. müəllifi kimi şöhrət tapmış, əməlləri ilə qəhrəmanlıq, dözümlü və Vətənə sədaqət simvoluna çevrilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycanın xalq şairi S.Vurğun M.Cəlilin qəhrəmanlıq taleyini Bayronun, Petefinin və Yulius Fuçikin taleyi ilə eyniləşdirmiş, yaradıcılığı və hünərpərvər ölümü ilə ölməzliyə qovuşduğunu qeyd etmişdir.

M.Cəlil lirikası tatar poeziyasının zirvəsi hesab olunur. Onun lirikasının siyasi tutumu olduqca böyükdür. Uşaqlıq dövrünün kəşmə-kəşləri, vətəndaş və Böyük Vətən müharibəsinin faciələri Musa Cəlil yaradıcılığında ağır qatı əmələ gətirmiş, siyasi pafosu gücləndirmiş, onu tribun şairə çevirmişdir.

*Mənim həyatım-xalqın nəğməsi,
Mənim ölümüm – döyüş cəngəsi.*

Demək olar ki, şairin əksər əsərləri onun bioqrafiyasından xəbər verir. Çünki M.Cəlil istər vətəndaş müharibəsi (20-ci illər), istər Moskvada oxuduğu (30-cu illər), istərsə də Böyük Vətən müharibəsi illərində (1941-1944-cü illər) yazdığı şeirlərdə mövzudan asılı olmayaraq (müharibə, sevgi və s. şeirlərində), hadisələri öz taleyi ilə bağlaya bilmiş, lirik hiss və siyasi baxışlarını əks etdirmişdir.

*Çıxmaz yadından, Aysə, əzizim
Çiçək dərməyə getdik ikimiz...
Seçib gülləri yaxana sancdım,
Az qala döndün alova, oda
Ağ gün rəmzidir, - dedim, - qızılgül,
Ağ günlərimiz hələ qarşıda.
("Xatirə", 11 may 1922)*

və yaxud

*Öldür! Diz çökməmə qarşında, qatil!
Dustağam, ürəyim sənə qul deyil?
Başımı baltanla üzə bilərsən,
Fəqət ayaq üstə öləcəyəm, bil!*

(Qatilə", 1949)

M.Cəlil böyük amal şairidir. O, özünü insanlığın əsgəri hesab edir. Azadlıq yolunda mübarizə aparmaqdan qorxmayan şair qul olmaqdan, ölməyi üstün tutur. M.Cəlilin 15 yaşında yazdığı "Müqəddəs diləklər" şeirində üsyankar şairin ictimai-siyasi baxışlarının yetkinliyi açıq-aşkar hiss olunur:

*Azad bir qüvvətik, qalxıb uçarıq,
Ən uca, ən parlaq zirvələrdə biz,
Bütün xalqlar üçün yollar açarıq.
Bütün diləkləri yetərik şəksiz.
Ölüm-dirim cəngi getdiyi yerdə
Səmum da, tufan da bizi saxlamaz,
Assalar, kəssələr, öldürsələr də
Bizi heç bir zaman qul etmək olmaz.*

“Moabit dəftəri” şeirlər silsiləsi M.Cəlil yaradıcılığının zirvəsi və şairin qəhrəmanlıq ruhunun təcəssümüdür. 1942-1944-cü illərdə həyatla ölüm arasında qələmə alınmış bu silsilədə vətənə sədaqət, qələbəyə inam, düşməne nifrət hissləri poetik ümumiləşmədə əksini tapa bilmişdir. Bu silsiləyə daxil olan “Yaz gələr”, “Elim-obam”, “Oğluma”, “Yaz iməciliyi” və s. kimi onlarla şeirlərdə vətən gözəlliklərinin tərənnümü ilə yanaşı yurd həsrəti, vətənə qovuşmaq istəyi özünəməxsus istifadə diqqəti cəlb edir, oxucunu təsirləndirə bilir.

*Səninçün burnumun ucu göynəyir,
Yarı canım qalıb o bağça-bağda.
Doğma yurd!
Qar altda yatan güllərin
Bahar günəşini arzulamaqda...*

“Moabit dəftəri” şeirlər silsiləsində şair qəlbinin dərinliklərində yer alan vətən sevgisini görməmək mümkün deyil. M.Cəlil bu gündən sabaha yaşamaq ümidini itirsə də, qələbəyə olan inamını itirmir, düşmənin məğlub olacağına şübhəsiz yanaşır. Düşmən önündə əyilməməyi, vətən andına sadıq qalması, yurd üçün qurban getməyi hər şeydən uca tutan şair “Quşcuğaz”, “Yalnız, yalnız azadlıq”, “Mənim nəğmələrim”, “Azadlıq” və s. şeirlərində əsl vətəndaş mövqeyini nümayiş etdirir, bir növ “nəğmələri ilə düşməni məhv etməyi” bacarır:

*Azad yaşamağı öyrətdi nəğməm,
Ölarkən əyilmə! – söylədi təkrar.
Qəmli bir nəğməydi həyatım mənim,
Elə ölümüm də bir nəğmə olar.*

Musa Cəlil tikanlı məftilləri ərşə dayanmış ölüm düşərgəsindən xilas olması qeyri-mümkün saysa da, qəlbində daim nikbinlik və azad insan ruhu yaşadığının şahidi oluruq. Çoxsaylı şeirlərindəki qələbəyə inamı, cisminin olmasa da, ruhunun vətənə qovuşacağı ümidləri bu nikbinlikdən doğur, xəyalını vətənə bağlayır:

*Uç, mənim nəğməm ol, can quşcuğazım.
Budur son istəyim, diləyim mənim,
Özüm burda qalım,
(Özüm nəyəm ki?)
Təki xalqa çatsın ürəyim mənim.
("Quşcuğazım")*

və ya

*Mən qaranquş olsaydım,
Qanadlanmış olsaydım,
Ayla ülkər batanda,
Ay mənim yurdum, yuvam,
Qucaqlayardım səni
Üzümə gün doğanda.
("Yalnız, yalnız azadlıq!")*

Musa Cəlil şeirlərində düşməne nifrət hissi ümumbəşər səciyyə daşıyır. Mühəribələrə, qan tökməyə etiraz, qələbəsinə inam onun poeziyasında şair ideali kimi səslənir:

*Qoy düşmən bilsin ki, içdiyi qanlar,
Axıtdığı yaşlar, kəsdiyi başlar.
Dönər intiqamın od qılıncına
Odu öz başına yağmaya başlar.*

Musa Cəlilin mühəribə dövrü yaradıcılığında ailə-məişət və sevgi mövzulu şeirləri daha çox şairin qəlbini hakim kəsilən lirik duyğuların tərənnümünü əks etdirir. İlk baxışdan adama elə gəlir ki, Musa Cəlil bu şeirləri qələminə tikan sarılmış ölüm düşərgələrində yox, sanki mühəribəsiz dünyanın sakit guşələrdən birində, ruhən bağlı olduğu azad vətəninə qələmə almışdır:

*Aylı bir gecədə, çay qırağında,
Yenə canan ilə qoşayıq, qoşa.
Sarılır boynuma, oxşayır məni,
Bəxtəvər olmuşuq, verib baş-başa.
("Birə", 1943)*

və ya

*Açıram gözümü, gözəldir dünya,
Şadlıq, şənlik saçır işıqlı aləm,
Uçmaq istəyirəm əngin səmaya
Elə bil həyata təzə gəlmişəm.
("Sağalandan sonra", 1943)*

"Moabit dəftəri" kitabında yer alan "Xədicə" şeirinin maraqlı mövzusu vardır: bir gün Xədicə bağçaya gəzməyə gedir və gec qayıdır. Xədicənin

bağçada gəzdiyini bilmədiyi üçün qarovulçu qapını bağlayır. Xədicə evə getmək üçün divardan aşmağa məcbur olur. Bu zaman onun yubkası ətək hissəsindən cırılır. O, səhər tezdən iş getdiyinə görə yubkasını tikə bilmir. ətrafdakılar bunun təzə dəb olduğunu zənn edib, öz yubkalarını həmin hissədən kəsib geyməyə başlayırlar. Şeirir son iki bəndində “yeni dəb macərəsinin” poetik mənalandırılmasındakı incə yumor diqqətdən yayınmır.

*Ay Xədicə, Xədicə!
Evə qayıtdın gecə,
Bir günün içindəcə
Dəb çıxartdın gör necə!*

*Qızlar, gecə gəzməyin
Hasarları aşmayın
Yubkaları qısaltıb
Dəbdir! – deyə çaşmayın!*

1943-cü ilin may ayında yazılmış “Aşiq və inək” şeirinin məzmununda sanki bir “Leyli və Məcnun” əfsanəsi yatır: Oğlan sevdiyi qıza hədiyyə etdiyi gül dəstəsini pəncərədən aşağı atır. Bu zaman bir qaşqa inək gülləri yeyir. Buna görə oğlan əsəbləşir. Amma biləndə ki, sevdiyi qız həmin inəyin südündən, qaymağından istifadə edir, öz nəfəsi və gülün ətri inəyin südüne qatışsın deyə inəyə yemək üçün gül dəstəsi gətirir:

*İnəyə baxdıqca təsəlli tapdım,
Yığdım təzə çiçək-təzə hədiyyə,
Qızın yox, inəyin yanına çapdım,
Öpdüm qaşqasından: - Buyur, dedim, ye!*

Musa Cəlil poeziyasının mövzu dairəsi genişdir, ölümün gözlə qaş arasındakı məsafəsi şairin sevib-yaşamaq duyğularının ahəngini poza bilməmişdir. Ona poeziyada belçikalı dostu Andre Timmermansa (“Hədiyyəm”), yuxularında, xəyallarında bağına basdığı övladlarına (“Zindənda yuxu”, “Ana” və s.), məhəbbətin tərənnümünə (“Sevgilimə”, “Bəla”, “Qızın sevib seçdiyi”, “Sevgi”, “Bir qıza”, “İnək”) və s. həsr etdiyi şeirlərində həyatdan zövq alar eşqi ilə çırpınan ürəyinin döyüntülərini nəinki hiss edir, insanlara təsirinin şahidinə çevrilir:

*Həyatda hər şeydən əzizdir mənə
Sənin məhəbbətin, sənin ülfətin.
Əgər gözləməsən, unutsan, gülüm,
Çətin yaşayaram cahanda, çətin!*

*Eşqin qarşısında diz çökür ölüm,
Üzmə ümidini, məni gözlə sən.
Sudan, oddan çıxıb gələrəm, gülüm,
Əgər məni sevsən, məni gözləsən.*

Musa Cəlilin bədii irsi tatar xalqının milli-mənəvi əsərlərini zənginləşdirmiş, əbədiyaşar sənət nümunəsinə çevirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Quliyev E.* Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2011
2. *Novruzov T.* Şərq xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2009
3. *Əmrahoğlu A.* Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2009
4. *Tatar ədəbiyyatı antologiyası.* Bakı, 2009